Slovníček

Tento slovníček obsahuje nejen České, ale také Portugalské (Port.) a Brazilské (Braz.) výrazy (napsané na konci každého textu), včetně slov používaných mezi *cabocly* a mnoho domorodých slov z jazyků různých domorodých kmenů, především těch z Amazonie. Slova v závorkách, která hned následují za výrazy slovníku, se vztahují k odchylkám ve výslovnosti/hláskování, nebo jde o jiná slova se stejným významem. Názvy domorodých kmenů, jejich jazyků a/nebo jazykových skupin, jsou uvedeny pouze v omezeném počtu případů, protože jenom v Brazílii samotné se mluví asi 170 jazyky (z 210 kmenů, které doposud existují), ale většina slov neurčitého původu pochází z jazykové skupiny Tupí – Guarani.

A

abá *(avá – auá – ava – aba):* člověk, lidé, osoba, být člověkem, domorodci.
***abaçaí*:** zlý duch; pronásledovatel; pronásledovatel domorodců; zlý duch, který pronásleduje domorodce a dohání je k šílenství.
abdomen: zadní část těla u členovců (Arthropoda).
***abaetę*:** dobrý člověk; důvěryhodný člověk; vážený člověk.
***abaetetuba*:** vesnice dobrých lidí (také jméno města na dolní Amazonce, *viz str. 224).*
***abaité*:** zlí lidé; útoční lidé; provinilci.
abaré *(abarę – abaruna):* přítel.
abati: kukuřice; zlaté vlasy; plavý.
abuna *(abaruna):* kněz s černým duchovním šatem.
abună: amazonský pokrm vyrobený ze želvích vajíček (také jméno brazilského města a brazilské řeky ve státě Acre).
açaí *(yasaí):* plod, který prýští; plod, který roní tekutinu; malý nahnědlý kokosový ořech, který roste v trsech na stromě *açaizeiro* (palma s útlým kmenem a tenkými listy, a který také vytváří palmovou dužninu).
acará *(acaraú):* volavka; bílý pták. Dnes je toto slovo kmene Tupí obecně používáno pro cichlidy, tj. *acará-bandeira* = skalára; *acarádisco* = discus; a pouze *acará* = cichlida; ale domorodé slovo neznamená nic o druhu (v Brazílii se také nacházejí města, jezera a řeky nazývané Acará).
***acará-açú*:** hojně rozšířené rostliny v Amazonii – často v biotopech terčovců (normálně platí pro druhy z rodu *Licania).*
acarapeba: viz *carapeba*.
acarapéua: viz *carapeba*.
acarapeva: viz *carapeba*.
acre: odvozené od *áquiri*, jméno pernatých kostýmů kmene Munduruku (dnes také jméno brazilského státu a brazilské řeky).
açu: velké; značné; dlouhé; široké.
água: voda (Port.)
aguapé: plovoucí rostliny; toto slovo je také používané pro lekníny, včetně zástupců *Nymphaea* spp. a pro *vitória-régia (Victoria amazonica,* viktorie královská).
aiapuá: maniok takto nazývá domorodý kmen Nheęngatu (původní tvar slova). Také je to jméno jezera ve státě Amazonas, *viz str. 403.*
aimara: strom, brazilci také nazývaný *araçá-do-brejo*.
aimará: halenka vyráběná z bavlny a peří, nošená zejména domorodým kmenem Guarani.
aipím: nejedovatý maniok; suchý kořen.
ajajá *(aiaiá – ayayá):* kolpík růžový *(Platalea ajaja).*
ajú: zpětný tok, pokles (vody) – každoročně, asi 1-2 měsíce po začátku období vysoké hladiny vody, úroveň hladiny v mnoha přítocích Amazonky náhle o metr (nebo víc) poklesne, čímž dojde ke snížení obsahu kyslíku a hromadnému úhynu vodní fauny (včetně miliónů leklých ryb).
ajuru *(ayu'ru – ajeru – jeru – juru):* listnatý strom s jedlými plody (dužnina plodu).
aldeia: vesnice (obvykle platí pro domorodé vesnice). (Port.)
alimentos: potraviny; obdoba v domorodém jazyce kmene Apiacá je *matę (qv).* (Port.)
ama: matka, mezi členy kmene Kamayura/Kamayurá; *ami* mezi některými jinými kmeny.
amán: déšť, mezi členy kmene Kamayura/Kamayurá na Riu Xingú ve státě Mato Grosso.
amana *(amanda):* déšť, mezi členy kmene Tupí.
amanaci *(amanacy):* matka dešťů.
amanaiara: paní dešťů, pán dešťů.
amanajé: posel.
amapá *(ama'pá):* strom z čeledi Apocinaceae (*Parahancornia amapa);* jeho kůra je hořká a jeho míza se používá k léčebným účelům, tj. k léčení astmatu, bronchitidy a zápalu plic, a také k léčení otevřených ran bez zanechání jizev.
amo: více, mezi členy kmene Kamayura/Kamayurá na Riu Xingú.
anama: velký; tlustý; rodina; příbuzní; rasa; národ (také jméno jezera ve státě Amazonas, psáno Anamă).
anană: voňavý plod; ananas.
andira: pán poznamenaných nešťastným osudem.
andirá: netopýr (také jméno řeky (terčovců), Rio Andirá).
antă *(ată):* silný.
***anta*:** tapír, pochází z domorodého jazyka Apiacá (slovo tapír pochází ze slova *tapira* z oblasti Tapajós).
aondę: sova.

ara: s několika výjimkami, obecně platí pro velké papoušky, ale také pro ty malé jako jsou např. andulky; do výše; a (vzácně) to platí o čemkoliv, co létá (tj. hmyz).
araçá: tropické ovoce z Brazílie.
***aracema*:** čeleď papoušků (andulky, papoušci, ara); či další skupina ptáků; nebo *piracema* (tah za pářením).
arara: velký papoušek (ara); velký pták.
araraúna: černý ara (ara hyacintový).
***ararę*:** přítel papoušků.
area de segurança nacional: národní bezpečnostní zóna (obvykle pohraniční oblasti).
ati: malý racek.
atiati: velký racek.
auá *(avá – abá):* muž; žena; osoba; domorodec.
avanheenga *(awańene – abanheenga – abanheém):* jazyk lidí jako protiklad k živočichům. (*Língua geral* kmenů Tupí a Guarani).
avaré *(awa'ré – abaré):* přítel; misionář; katecheta.
avati (*bati – auati):* plaví lidé; kukuřice.
awańene *(abanheém):* viz *avanheenga*.
***ayapuá*:** viz *Aiapuá*.
ayuru *(ajuru):* listnatý strom s jedlými plody.

B

bacuri: „řeka s něčím hřejivým"; tenké dřevo;strom *Rheedia brasiliensis.*
baía: zátoka.
baiacu: teplokrevný živočich; čtverzubec (Pisces: Tetraodontidae).
baixo: níže, dole. (Port.)
banana: banán (Port.); v domorodém jazyce Baniua toto slovo znamená *paraná (qv).*
banheiro: koupel, toaleta. (Port.)
banho: v Brazílii to může znamenat (veřejnou či soukromou) koupel, ale také záchod s umývárnou nebo dát si koupel. (Port.)
barco de linha: viz *recreio.*
barco de pesca: rybářský člun (s velkými (nebo několika) oddíly na uskladnění ledu), někdy používaný k chytání terčovců, obvykle však používaný k lovu tržních ryb (k jídlu).
beijú: zavinutá placka vyrobená z pečené maniokové dužniny.
beîu: chleba; placka.
beraba: záře, svit; vyzařovat.
berimbau: brazilský hudební nástroj, podobný luku s jednou strunou, na kterou se hraje – hlavní nástroj při tanci capoeira (*qv). (berimbau* doslovně znamená „kopec plný děr".)
biraquera: místo, kde ryby odpočívají nebo spí.
bucui: řeka s jemným pískem.
buriti: druh palmy (*Mauritia flexuosa*, *viz str. 518);* její plod.
buritizal: skupina (či plantáž) rostlin *buriti* (*qv*).

C

caá *(kaá – caa – hó):* zalesněná krajina; list.
cabana: slaměná chýše. (Port.)
cabanagem: vzpoura *cabanos (qv)* během 30. let v Pará.
cabanos: lidé žijící ve slaměných chýších *(cabana),* proto toto jméno; mnohem přesněji, je to skupina *cabanos*, kteří v roce 1832 povstali proti vládě Pará a v roce 1835 ovládli tuto provincii. Nicméně, tato revoluce měla krátkého trvání a byla potlačena kolem roku 1840 s vysokými ztrátami na životech.
caboclo: mající bílé předky; kříženec bělocha a domorodce, původní názvy pro které *cariboca (kariboka)* a *carijó* jsou stará jména domorodých kmenů, jako jsou *caburé (qv), tapuio (qv)* a *caboclo*. *Caboclo* bylo také dříve jméno domorodců Guarani z oblasti mezi Lagoa dos Patos (Rio Grande do Sul) a Cananéia (São Paulo). Dnes je to však obecný název pro lidi žijící v Amazonii (převážně podél říčních břehů), a/nebo pro přistěhovalce obývající řeky (= *caboclos riberinhos).*
caburé *(kaburé – cafuzo – caipira):* zavalitý člověk, dnes také jiný výraz pro *cabocla*. *Caburé* (či *caburey*) je také jméno pro sovu – kulíška brazilského *(Glaucidium brasilianum).* A *kaburé-iwa* značí soví hnízdo na stromě *Myrocarpus frondosus* (Leguminosae: Papilionoideae). (Caburé je také jméno města ve státě Maranhão).
cachoeira: peřeje, vodopád. (Port.)
cacira: vosa (s velice bolestivým žihadlem).
cafuzo: *viz caburé*.
caipira: viz *caburé*.
caipora *(caapora - kaa'pora):* typ krajiny v *sertão* – polopoušť severovýchodní Brazílie.
cajú: plod kešu; kešu ořechy; strom *Anacardium occidentale* (ledvinovník západní).
calderada: rybí polévka, skutečná specialita Amazonie (Brazil.).
caminho: stezka, cesta. (Port.)
camu-camu: jen málo známý plod, kterým se živí terčovci, s nejvyšším známým obsahem vitamínu C, který se dnes komerčně pěstuje ve státě Acre namísto kaučukovníku.
canoa: kanoe vytesaná z kmene stromu (= vydlabaný člun). Jedno z prvních domorodých slov, které se naučili španělští dobyvatelé *(conquistadores).* Dnes běžný dopravní prostředek *caboclů* v Amazonii.
canos: kanály propojující jezera (*laga*) (menší než jiné kanály – *paraná (qv)).*
capim *(caapii):* úzkolistá tráva.
capitania: kapitánie (též kapitanát), místodržitelství – administrativní jednotka a dědičné léno v bývalých španělských a portugalských koloniích. (Port.)
capivara: kapybara *(Hydrochaeris hydrochaeris)*, velký hlodavec (v dnešní době největší).
capoeira: mrtvý prales (dnes také jméno jednoho z nejznámějších brazilských tanců – viz *berimbau).*

cará: toto slovo se dnes v Brazílii používána pro druh *Geophagus brasiliensis* (čeleď Cichlidae) a také se často používá pro další cichlidy (viz *acará)*. Toto slovo pochází z jazyka Tupí – Guarani, kde značí kořen nebo hlízu.
caranha *(pacu – caranha):* tetry z rodu *Myleus*.
carapaně: bodavý komár; moskyt.
carapeba *(acarapeba – acarapeva – acarapéua): lingua geral* pro mořskou rybu *Diapterus rhombeus* (čeleď Gerreidae). *Carapeba – branca* je jméno mořské ryby *Diapterus auratus* a také ryby *Eugerres brasilianus* (také čeleď Gerreidae).
cari: běloch; rasa bělochů.
cariboca: viz *caboclo*.
carioca *(kari'oka):* příbytek bělochů; také jméno pro obyvatele Ria de Janeira.
carrapato: roztoč, klíště.
cátéte: krásný.
cf: (z latinského confer = porovnat) uvádí se před rodovým nebo druhovým názvem a znamená nejisté nebo nepotvrzené rodové resp. druhové určení. Stejný význam má i zkratka aff. (z latinského affinis = podobný).
c.k. Naturalien – Cabinet: původně přírodovědné muzeum a vědecký ústav v rakouském císařství a v dalších německy mluvících zemích.
compridо: dlouhý. (Portuguese.)
comunidade: osada, soustředění domů/chýší; malá obec. (Port.)
córregos: říčky, potoky, prameny. (Port.)
curumim *(kurumí):* chlapec, mladý muž.

D

dejue: ryba, mezi členy kmene Karajá.
Deni: domorodý kmen z jazykové skupiny Arauke, necelých 300 jich dnes žije podél *igarapé* v údolí Ria Cunhuã (Cuniuá), mezi ústími Ria Xiruã a Ria Pauini ve státě Amazonas.
departamento: provincie nebo kraj (ve většině zemí Latinské Ameriky, nikoli však v Brazílii).
detrit (z Latiny *deterere* = rozmělnit): zbytky, zbylá hmota. Podle svého původu se detrit dělí na ústrojný (organický) a neústrojný (anorganický). Ve vodní biologii je organický detrit (obvykle rozkládající se) tvořen zbytky mrtvých rostlin a živočichů, a také fekálie. Anorganický detrit tvoří rozrušená (erodovaná) hornina. Alochtonnní (cizorodý) detrit vstupuje do vodního útvaru z okolí (tj. ze zaplaveného pralesa), zatímco autochtonní detrit vzniká přímo ve vodním útvaru. Rozkladači, mezi kterými mohou být ryby i bezobratlí (tj. „červi“, měkkýši, korýši), jsou živočichové, kteří se živí detritem.
disqueiro: člun (*lancha, qv*) používaný k chytání terčovců; někdy také rybář, který chytá především (nebo pouze) terčovce, viz také *barco de pesca* (disqueiro je slovo caboclo – amazonského původu).

F

farinha: jídlo z manioku (mouka), „denní chleba” *caboclů*. (Port.)
fazenda: farma, pastvina. (Port.)
fazendeiro: zemědělec, farmář. (Port.)
feijão: černé fazole, brazilské národní jídlo. (Port.)
flor: květ (květina). (Port.)
flutuante: plovoucí stavení (postavené na prámech) v Amazonii, ze kterého se prodává všechno, co si lze představit. Toto slovo se také používá, pouze však zřídka, pro plovoucí obydlí. (Port.)
folha: list. (Port.)
fruto *(fruta):* plod. (Port.)
fulvo kyseliny: organické kyseliny, které se tvoří (tak jako kyseliny huminové) při vytváření humusu (humifikace).
FUNAI: Fundação Nacional do Indio (Brazilská národní správa domorodců).
furo: dočasné (vodní) spojení přes džungli mezi (nebo s) jezery a řekami. (Port.)

G

gaivota: racek. (Port.)
garimpeiro: zlatokop. (Port.)
goma: potravinářský škrob získaný z *tucupi (qv)* a používaný mimo jiné při výrobě *tapioca.*
governador: guvernér. (Port.)
guaraná: brazilský nápoj bez alkoholu (viz str. 336).
Guarani: (1) domorodý kmen z tropické Jižní Ameriky. Velký národ Tupí – Guarani se kdysi rozkládal na území od severní Argentiny přes střední část Jižní Ameriky až do Amazonie. Dnes zbývají jen zlomky, kromě Paraguaje. (2) jazyková skupina Tupi – Guarani, která je stále jednou z nejrozšířenějších jazykových skupin střední části Jižní Ameriky.
guariní: válečník; bojovník.

H

há: ryba mezi domorodci kmene Camacã; *huá* mezi domorodci kmene Camacã v oblasti Bahia (vyslovuje se jako nosovka).
holotyp: jedinec, podle nějž je taxon popsán.

I

i *(ig):* voda; malý; jemný, úzký, vyhublý.
iaé *(kamaiurá):* měsíc.
iandé: souhvězdí Orionu.
iapuçá *(japuçá – jupuçá – jauá – sauá):* druh opice.
iba *(iwa – iua – iva):* špatný; zlý; k ničemu.
iba *(ubá):* strom; jeho dřevo.
IBAMA: Instituto Brasilieiro do Meio Ambiente e dos Recursos Naturais Renováveis (Brazilský ústav životního prostředí a obnovitelných přírodních zdrojů).

ibi: země.
ibitinga *(tinga):* bílá země.
***ican*:** hlava, z domorodého jazyka Apinagé z oblasti Tocantins.
***ig*:** viz *i.*
igapó: záplavová oblast s černou vodou, jejíž jezera a řeky se normálně nepřekrývají se záplavovými zónami s bílou vodou *(varzea, qv).*
igarapé: splavný vodní tok (odvozené z jazyka Nheęgatu ze slova yarapé *(qv)* znamenající „cesta kanoe”).
igreja: kostel. (Portuguese)
iguaçu: velký vodní útvar; velké jezero; velká řeka.
inã: matka, z domorodého jazyka Apinagé z oblasti Tocantins. Od tohoto názvu je odvozen vědecký rodový název delfínovce amazonského *(Inia geoffrensis).*
indaiá: druh palmy.
Ipira *(pira):* ryba, v jazyku Kayabi/Kayabí/Kajabi v oblasti Xingú a a Ria dos Peixes (=rybí řeka).
ira *(iracema – irapuã):* med.
iracema *(ira tembé – iratembé):* medové rty.
irapuã *(ira puã):* zásoby medu.
iratembé: viz *iracema.*
***irupé*:** obrovský amazonský leknín, *vitória régia (Victoria amazonica)* (= viktórie královská).
ita *(itaúna):* skála, kámen.
itajubá *(ita ajubá):* žlutá skála/kámen.
itu: vodopád nebo peřeje, v jazyce Kayabi/Kayabí/Kajabi v oblasti Xingú a a Ria dos Peixes (= rybí řeka).

J

jaçanã: druh tropického ptáka s velice dlouhými prsty na nohou, které mu umožňují chodit na plovoucí vegetaci; též známí jako ostnáci (čeleď ostnákovití (Jacanidae)).
jacaré: krokodýl, kajman (z domorodého jazyka Apiacá z oblasti Tapajós)
jacaúna: jedinec s černou hrudí.
jacu *(yaku):* rostlinožravý hrabavý pták.
jacuí *(jacu):* malý.
jaguar *(yawara):* pes; liška.
jaguaracambé: pes s bílou hlavou (= divoký pes).
japira *(yapira):* med.
jaú *(jahu):* místní jméno pro obrovského sumce *Zungaro jahu.*
Jumana (Ximana – Xumana): kmen ze skupiny Aruaque, žijící v oblasti Ria Japurá a Ria Solimões (západní Amazonie).
jumbeba *(jurumbeba – ju – mbeb):* druh kaktusu.
jupuçá *(iapuçá – japuçá):* viz *iapuçá.*
juru *(ajeru – jeru – ajuru – papagaio):* listnatý strom s jedlými plody (dužnina plodu).
***jurubatiba*:** místo plné trnitých rostlin.

K

kaapora *(caapora – caipora):* člověk, který žije v pralese (nebo na neúrodné půdě).
kabu'ré: viz *caboclo*.
kcal: zkratka kilokalorie či kilogram – kalorie (=1000 kalorií), ve výživě to znamená, množství tepla vyprodukovaného potravou (spalné teplo živin). V průměru mají živočišné produkty vyšší kalorickou hodnotu než rostlinná hmota.

L

lago: jezero; v Amazonii není *lago* jen obyčejným jezerem, ale vodním útvarem, který může být nějakou dobu zcela izolovaný, normálně však tvoří jeden celek s dalšími vodami (řeka, jezero, *igarapé (qv), paraná (qv) nebo furo (qv))* při vysoké hladině vody. (Port.)
lagoa: běžně velice velké jezero (nikoliv však nezbytně). Doslovný význam tohoto slova je „zátoka“ a odkazuje se na (mořské) pobřežní zátoky. To neplatí pro Amazonii, kde je lagoa podobné *lagu.* (Port.)
lancha: člun, velký člun, motorový člun. V Amazonii se často používá pro rybářský člun nebo hausbót, které jsou již po staletí dopravním prostředkem *caboclů (qv).* (Port.)
lauré *(pauetę – nanbiquara)*: červený papoušek *(ara).*
lei: obrovský had, anakonda. (mezi domorodci kmene Karajá).
lektotyp: nově stanovený holotyp ze skupiny syntypů (syntyp – nebyl-li určen holotyp, pak všichni jedinci typové série).
lingua general: běžně používaný jazyk, kterým se dorozumívají domorodé kmeny mezi sebou.
lipidy: obecný název pro tuky, oleje, vosky a příbuzné produkty vyskytující se v živých pletivech (tkáních). Jsou nerozpustné ve vodě.

M

macaco: opice. (Port.)
macacão: velice velká opice. (Port.)
macaíba: viz *macaúba*.
macaúba *(ma'ká d''ba – macaíba):* strom *macauba* (Acrocomia spp.).
macaxeira: viz *maniok*. (Port.)
madeireiros: dřevorubci; obchodníci se dřevem.
mãe: matka; viz také *inã.* (Port.)
mairá: druh manioku, typický pro severní Brazílii (v Portugalštině nazývaný *mandiocaçu*, *mandioca açu* a *mandioca grande).*
manaty: máma nebo maminka v jazykové skupině Gabilí.
Manau: kmen ze skupiny Aruaque, který kdysi žil v oblasti Ria Negro.
manauara *(manauense):* původem z Manausu, bydlící v Manausu nebo týkající se Manausu (hlavní město státu Amazonas).

***mandioca*:** viz *maniok*. (Port.)
Maní *(Maniva):* bohyně manioku *(qv)* a oříšků.
maniok *(manioca – mandioca – aipím – macaxeira):* hlíza (vhodně upravená), která je již po tisíciletí základním zdrojem obživy domorodců Amazonie. Toto slovo pochází z domorodého kmene Guajarara a je odvozené od bohyně Maní *(qv)* a od *oca* (obydlí), a znamená „bohyně Maní, pohřbená ve svém domě, kultivující (vytvářející) výživný kořen".
manioca: viz *maniok*.
maracujá: plod mučenky.
marimari: činit dobro; cenit si něčeho; také užívané jako forma oslovení váženého člověka (od starobylého jazyka domorodců Araucana).
massau *(sa'wi – sagüim – sauim – soim – sonhim –sagüi – tamari – xauim):* druh malé opice s dlouhým ocasem, který je v Amazonii velice běžný.
matę: nápoj podobný čaji vyráběný z bylin (jídlo či výživa v řeči Apiacá).
mato: prales; džungle; buřeň (Port.).
MNHN: (*Museum National d'Histoire Naturelle*) Národní přírodovědné muzeum.
milho: kukuřice.
mirim: malý, malá, malé.
mocambo: uprchlý otrok. Z Mocamba (přístav v Mozambiku), odkud byli kdysi v 16. století otroci posíláni lodí do Brazílie (viz také quilombo).
moponga *(mu'põga – mupunga):* domorodý způsob chytání ryb plácáním do vody (pomocí klacku nebo rukama), aby ryby byly nahnány do pasti.
mucúi: dva (mezi členy kmene Guajarara)
município: územní samospráva, provincie (Port.)
myra: lidé.
myra puru – puru: namalovaní lidé.
MZUSP: *Museu de Zoologia da Universidade de São Paulo* (Muzeum zoologie Univerzity v São Paulo).

N

NMW: *Naturhistorisches Museum Wien* (Národní přírodovědné muzeum Vídeň).
NRM: *Naturhistoriska riksmuseet* (Národní přírodovědné muzeum ve Švédsku).

O

Oapixana (Vapixiana – Vapixana – Uapixana – Wapixana – Vapidiana – Oapina): kmen ze skupiny Aruaque z oblasti Alto Rio Branco, na hranici s Guyanou.
Oapina: viz Oapixana.
oca: domorodé obydlí.
ocara: centrum domorodé vesnice nebo náměstí uprostřed domorodé vesnice.
ocaruçu: velké náměstí (větší než *ocara* (*qv*)).
onça: puma (*zauára*, *zauarahú* v jazyce Guajajara).
onça pintada: jaguár *(zauára – hú piním – piním* v řeči Guajajara).

P

pacu *(pacú):* jméno, které se dává mnoha velkým tetrám z čeledi Serrasalmidae (někdy také řazeny do podčeledi Serrasalminae) v Jižní Americe. Nikdy se tak však neříká piraním. V akvaristice se toto jméno používá převážně pro druh *Colossoma macropomum* (piraňa rostlinožravá), jen vzácně však v Brazílii, kde se tento druh běžně nazývá *tambaquí (qv).*
pacu-caranha: *Piaractus mesopotamicus* (čeleď Serrasalmidae); v okolí Amazonky je tato ryba též nazývána *pirapitinga* a v oblasti Araguaia – Tocantins je zase nazývána *caranha*. Na mnoha místech po celém světě jsou jak tento druh ryby, tak i druh jemu příbuzný, *P. brachypomus*, nazývány jednoduše *pacu (qv).*
pacu-piranha: *Catoprion mento* (čeleď Serrasalmidae) (v Brazílii).
palhoça: domorodé obydlí.
palmito: palmová dužnina (dužnina z natě některých brazilských palem, známá jako zelenina, vyvážená z Amazonie téměř do celého světa).
pará: řeka.
Pará: dřívější pojmenování Belému; Brazilský stát, ve kterém se nachází Belém.
para: zastavit, stát (Port.)
Paracanã: domorodý kmen, na který se narazilo během výstavby přehradní nádrže a vodní elektrárny Tucurui na Riu Tocantins.
paraíba *(para – iba – paraiwa):* špatná řeka; nesjízdná řeka.
paraíba *(parabiwa):* nepravidelné (nejednotné) dřevo.
***paraibuna*:** malá, tmavá, nesjízdná řeka.
paraná: kanál (vodní koryto) spojující jezera a/nebo řeky, jehož tok mění směr nebo se zastavuje v závislosti na roční době. Jedná se o portugalské slovo, které je však odvozené od domorodého jazyka Baniua.
paratyp: další jedinec z typové série (v popisu se většinou popisuje i rozmanitost na základě paratypů).
paralektotyp: ostatní jedinci ze syntypové série (syntyp – nebyl-li určen holotyp, pak všichni jedinci typové série).
parroto: papoušek, ara hyacintový (jazykem Guajarara se mu říká *azurú)* (Port.).
pé: ten/tento, mezi členy kmene Kamayura/Kamayur na Riu Xingú ve státě Mato Grosso, avšak v Portugalštině to znamená „chodidlo".
peixe: ryby (Port.).
piabeiros: (= *pescadores),* chytači okrasných ryb.
piná: druh vysoké útlé palmy s bílou dužninou uprostřed natě, nazývanou *palmito (qv)*, která je svým výskytem typická pro brazilskou část označovanou *mata atlântica*, což je původní deštný prales na brazilském pobřeží.
piracema: hromadný tah (migrace) ryb za třením.
pirang arrî: hodně červený, mezi členy kmene Guajarara.
piraňa (piranha): velká dravá tetra (čeleď Serrasalmidae), která se vyskytuje pouze v tropické Jižní Americe na východ od And, kde se vyskytuje téměř v každém vodním útvaru. Z rodů *Pristobrycon*, *Pygocentrus*, *Pygopristis* a *Serrasalmus* je známo přes 35 druhů. Jméno „piraňa", které má původ ve slově *piräi* (pochází od kmene Guajarara), se dnes užívá po celém světě.
pirapitinga: viz *pacu-caranha.*
pitang *(pirang):* červený, v jazyce Tupí.
pitáng: dítě, mezi členy kmene Kamayura/Kamayurá.
piúm: malinká muška, která dokáže (přes cokoliv) bolestivě kousnout, třebaže bolest trvá jen několik hodin na rozdíl od poštípání komárem.
Polícia Federal: (Brazilská) státní policie – organizace, která je celostátně činná.
poraquę: paúhoř elekrický *(Electrophorus electricus);* pravděpodobně odvozené od *muraquę* z jazyka Guajarara.
porco-do- mato: prase divoké (*tazahú* v řeči kmene Guajarara).
ppuru: nádoba (tykev) na nošení vody.
praia: pláž; v Amazonii také používané k označování obnaženého písečného břehu uprostřed nebo na okrajích řeky, když hladina vody klesá. (Port.)
puca *(arapuca-puçá):* past.
puçá: past na ryby (a další vodní živočichy). V dnešní době se toto slovo v Brazílii (i jinde v portugalsky mluvících oblastech) hojně používá pro příruční síť na chytání ryb. (Port.)
pupunha: malý kokosový ořech, *Bactris gasipaes (viz str. 516).*
puru: falešné; lež; lhář.
puru – puru: malovaný.

Q

quilombo: společenství uprchlých černošských otroků afrického původu (brazilská Portugalština).
quilombola: společenství potomků uprchlých černých otroků afrického původu, na které se dá narazit na určitých místech v povodí Amazonky; viz také *quilombo.*

R

recreio: velký motorový člun *(lancha, qv),* hlavní způsob přepravy pro lidi a přepravované zboží, který dopravně obsluhuje téměř všechna místa v Amazonii jako „říční autobus". Také se mu říká *barco de linha.* (Port.)
rede: rybářská síť (také se jí říká rede de pesca); houpací síť (síťová houpačka). (Port.)
regatões: obchodní cestující (na lodi).
restingas: náplavy (v Amazonii vysoké břehy nánosů, obvykle pokrývající celou džungli).
ressaca: v oblasti Amazonie, pravidelný pokles hladiny vody, který se uskutečňuje jednou za rok, vždy po prvním stoupání hladiny, které doprovází začátek období dešťů. (viz též *ajú.)*
ribeirinhos: říční lidé. (Port.)

S

seringa: kaučuk *(viz také str. 254-5).* Původní portugalský význam tohoto slova je „ronění" *(viz str. 254-5).*
seringueira: kaučukovník (obvykle *Hevea brasiliensis).*
seringueiro: sběrač kaučuku.
SL: (z angl. *standard length)* standardní délka ryby od vrcholu rypce po konec ocasního násadce.
Surui: domorodý kmen v chráněném území Parque do Aripuaná, oblast Madeiry, stát Rondônia.

T

Tacana: domorodý kmen v Bolívii o velikosti přežívající populace kolem 3 500 (a Tacaná je též *igarapé (qv)* v oblasti Tabatinga (viz str. 481-491), někdy psáno také Tacana).
tambaquí: obvyklé jméno v Brazílii používané pro obrovskou tetru z čeledi Serrasalmidae (někdy dále řazena do podčeledi Serrasalminae) s druhovým označením *Colossoma macropomum* (piraňa rostlinožravá), která je jinde více známa pod názvem *pacu (qv).*
tanga: bederní rouška (mezi domorodci); malé plavky (mezi Brazilci).
tapioca: jídlo vyrobené ze škrobu z *tucupi (qv)* z hlíz manioku *(qv).*
tapira: kůra, v jazyce domorodců kmene Bororo.
Tapauá: (1) největší (levostranný) přítok Ria Purus; (2) hlavní město provincie stejného jména, která se nachází na Riu Purus. Podle Encyklopedie Amazonie znamená tento název „*o que e manso"* = „ten, který je mírumilovný", v jazyce Nheęgatu to však znamená „kde končí kořen (rozvětvení)", což pravděpodobně odkazuje na velké rozvětvené ústí řeky Tapauá.
Tapuio (Tapoju): jméno domorodců, kteří kdysi osídlovali obrovskou oblast, rozkládající se od místa, kde se dnes nacházejí státy Goiás a Mato Grosso, až po státy Amazonas a Pará, a podél Ria Tapajós. V roce 1998 zde žilo ještě pořád 235 členů kmene, kteří si říkali Tapuio v Carretão, Goiás. Jsou to však potomci kmene Xerente či Xavante.
tatu: pásovec, v jazyce Kayabi/Kayabí/Kajabi v oblasti Xingú a na Riu dos Peixes (= rybí řeka).
tép *(teto):* ryba, mezi kmeny dříve známými jako Caiapó meridionais a jako Caiapó do sul (dnes Paranás, respektive Crenhac(ar)ore). První uvedený kmen také rybu nazýval *topú* a ten druhý *tépo.*

terra firme: pevnina, země; označení pro nezaplavovaný prales. (Port.)
TI: zkratka pro Território Indigeno = domorodá rezervace.
timbó: rybí jed. Kořen, který se rozpustí (rozmačká) do vody, ryby usmrtí. Dříve byl používán pouze domorodci k chytání ryb, dnes je hojně používán také bělochy, třebaže je jeho použití v Brazílii zakázáno (viz také str. 260-261).
tiba *(tiwa – tiua – tuba):* hojnost; nadbytek.
Tijuca *(tiyug):* odporná kapalina; bláto; močál.
timburé *(ximburé):* druh říční ryby, která má černé skvrny nebo pruhy *(Leporinus* sp.).
tinga *(ibitinga):* bílý.
TL: (z angl. *total length)* celková délka ryby od vrcholu rypce po konec nejdelších paprsků ocasní ploutve
Trapecio Amazônico: (=Amazonský lichoběžník), jméno pro lichoběžníkovitou oblast Kolumbie, kde tato země hraničí s Brazílií a s Peru (poblíž Leticia).
tratado: dohoda, smlouva.
tributos arregadados: sebrané daně. (Port.)
tucum *(tu'cum – tecum):* pevná tenká nit získaná z mladých listů brazilského druhu palmy *Astrocaryum vulgare*, která je hojně používána domorodci k výrobě provazů (tj. tětiv), rohoží, oblečení, atd.
tucunaré: jakýkoliv druh ryby z (jedlého) rodu *Cichla,* který je v Brazílii hojně rozšířen. Různým druhům se často dávají doplňková jména, jako např. *tucunaré-açú.*
tucupí *(tucupi):* šťáva získaná z hlíz manioku (qv), která je v surovém stavu vysoce jedovatá. Jakmile se uvaří, je už požívatelná a přidává se do oblíbených amazonských pokrmů, jako je např. divoká kachna, *pirarucú, tacacá,* atd.
Tupí: domorodý kmen, který osidluje (osidloval) severní a střední Brazílii podél Amazonky a pobřeží; jeden ze základních jazyků v Jižní Americe, které se řadí do jazykové skupiny Tupí-Guarani *(qv)*.
Tupí-Guarani: jedna ze čtyř velkých jazykových skupin v tropické a rovníkové Jižní Americe; domorodé kmeny patřící do této jazykové skupiny.

U

ubá: kanoe (obecně vyráběná z jednoho kmene stromu); strom používaný k výrobě kánoí.
una: černý.
USNM: *United States National Museum* (Národní muzeum USA).

V

várzea: obecný název pro záplavovou oblast v okolí bílých vod v oblasti Amazonie. (Port.)
vereador: představitel, zástupce.
vila: obec. (Port.)
viveiro: rybochovné zařízení na uchovávání ryb (terčovců) ve volných vodách.
voadeira: člun, normálně vyráběný z hliníku, který je velice mělký a rychlý, a má přívěsný lodní motor. Dnes je v Amazonii hojně rozšířený.

X

Ximaana: kmen obývající oblast Ria Javari na hranici mezi Brazílií a Peru.
Ximana (Xumana – Xumane – Jumana): kmen z jazykové skupiny Aruaque, obývající oblast řek Japurá a Solimões (západní Amazonie).
ximburé: viz *timburé*.

Y

Yara *(iara):* vodní bůh; matka vod; tajemná žena, která žije na dně řek.
yarapé: malá splavná řeka. Z jazyka Nheęgatu: *yara* = kanoe + *pé* = cesta.
yawara: jaguár; pes; vlk; kočka.
Ytucy: matka vodopádů, domorodý název pro Rio Ituxi (přítok Purus), protože je plná vodopádů.